

3. Амстронг, М. Менеджмент: методы и приемы [Текст] : [пер. с англ.] / М. Амстронг. – К. : Знання-Прес, 2006. – 876 с.

4. Черняк, Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой [Текст] / Ю. И. Черняк. – М. : Экономика, 1995. – 191 с.

5. П'ятницька, Г. Т. Управління підприємством в епоху глобалізму [Текст] : монографія / Г. Т. П'ятницька. – К. : Логос, 2006 – 568 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© О.В. Ольшанський, К.С. Ольшанська, К.І. Конопля, 2009.

УДК 330.1315

Н.Е. Аванесова, асп.

КАТЕГОРІЯ «ЕФЕКТИВНІСТЬ» У СИСТЕМІ ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧИХ ПОНЯТЬ

Розкрито сутність та взаємозв'язок категорії «ефективність» із спорідненими поняттями, визначено та розмежовано загальні дефініції теорії ефективності – «результативність», «економічність», «оптимальність».

Раскрыта сущность и взаимосвязь категории «эффективность» с родственными понятиями, определены и разграничены общие дефиниции теории эффективности – «результативность», «экономичность», «оптимальность».

Essence and intercommunication of category is exposed «efficiency» with family concepts, certain and differentiated general definitions of theory of efficiency is «effectiveness», «economy», «optimality».

Постановка проблеми у загальному вигляді. За сучасних умов розвитку ринкових відносин в Україні (жорсткої конкуренції, економічної та політичної кризи, невизначеності зовнішнього середовища) господарюючим суб'єктам для прийняття адекватних та обґрунтованих рішень необхідні нові підходи до трактування та оцінки ефективності їх діяльності.

Ефективність належить до найбільш загальних, центральних економічних категорій, значущість якої пояснюється, в першу чергу, тим, що у зв'язку з безмежністю суспільних потреб і обмеженістю наявних ресурсів абсолютно природним є виникнення завдання якнайкращого задоволення перших шляхом оптимального, повного використання інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню категорії «ефективність» присвячено безліч наукових праць та досліджень, що мають різну спрямованість. Разом із тим, критичний огляд наукової

економічної літератури дозволяє стверджувати, що не дивлячись на різноманіття точок зору, основні аспекти визначення змісту та сутності ефективності, можна об'єднати у чотири основні підходи. Ефективність розглядається як [1-4; 8]:

- співвідношення результатів діяльності до витрат або застосованих ресурсів;
- ступінь досягнення поставленої мети;
- ступінь задоволеності процесом його учасників;
- ступінь відповідності еталону.

Слід зазначити, що наведені точки зору різних авторів свідчать про відсутність єдиного підходу до трактування категорії ефективність. Більш того, якщо розглянути проблему дещо в іншому ракурсі, можна виявити «різної думок», пов'язаний з визначенням самої «ефективності» як загальнонаукової категорії, а також співвідношенням категорій «ефективність», «результативність», «продуктивність», «придатність», «оптимальність», «економічність», «цінність» і деяких інших.

Мета та завдання статті. Метою даної статті є розкриття суті категорії «ефективність» на основі розмежування взаємодоповнюючих понять та категорій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже зазначалось, дотепер не існує однозначного, загальноприйнятого трактування категорії «ефективність». Це обумовлено як зіставленням ефекту й ефективності, так і отожденням ефективності та продуктивності, оптимальності, результативності та інших понять. Нажаль, не приносить тут вагомих результатів і етимологічний підхід, що добре зарекомендував себе.

Так, зазвичай словники визначають поняття «ефективний» (лат. *effectivus*) як той, що дає ефект, дієвий, продуктивний, напевно вигідний, реально корисний, пов'язаний з досягненням ефекту. Ефективність – «відносний ефект, результативність» [1].

Разом із тим, результативність – сукупність підсумків (результатів), а результативний – що дає результат, що має гарні результати. Придатний – потрібний, корисний. Корисний – що приносить користь, придатний для певної мети. Економічний – що дає можливість щось заощадити, вигідний, корисний. Разом з тим, оптимальний – найбільш сприятливий, найбільш відповідний і найсприятливіший, а оптимізація – вибір кращого варіанту з тих, що є або можливих; приведення якоїсь системи в якнайкращий стан [5].

Таким чином, з погляду етимології вищезгадані нами категорії успішно взаємозамінюються і зробити будь-який єдиний вірний ви-

сновок з цієї системи перехресних посилань не представляється можливим. Досить часто поняття «ефективність», «результативність», «економічність», «оптимальність» та інші використовуються як синоніми, що, на наш погляд, є некоректним та викликає необхідність їх чіткого розмежування.

Перш за все, необхідно розрізнити результативність і ефективність. Як влучно відмітив П. Друкер, «результативність є слідством того, що «робляться потрібні, правильні речі» (*doing the right things*), а ефективність є слідством того, що «правильно створюються ці самі речі» (*doing things right*)». Щоб бути успішною, тобто добитися своєї мети, «організація повинна вижити завдяки результативності та ефективності»[6].

На наш погляд, результативність відображає ступінь досягнення запланованих показників або поставлених цілей (наскільки співпадають мета та результат), у той час як ефективність – поняття, що характеризує позитивну динаміку розвитку господарюючого суб'єкта.

І ефект, і ефективність відображають зростання та розвиток економічного об'єкта, тобто його здібність до прогресивних кількісних змін, відбитих в об'ємних показниках, і до прогресивних якісних змін, що доповнюють кількісні, і пов'язаними, як правило, із структурною динамікою об'єкта. Причому найсильніший взаємозв'язок цих категорій з поняттям розвитку з властивими йому якісними змінами, оскільки саме з їх допомогою найчастіше досягається бажаний результат, тоді як економічне зростання може бути викликане збільшенням ресурсів, і, в принципі, не відображає необхідності використання інтенсивних чинників.

Таким чином, ефективність виступає як індикатор розвитку та його найважливіший стимул. Ефективність – якісна категорія, пов'язана з інтенсивністю розвитку підприємства (динамічною якісною категорією), та відображає глибинні процеси вдосконалення, що відбуваються в усіх елементах системи господарюючого суб'єкта.

Слід зазначити, що деякі автори ототожнюють поняття ефективності з економічністю (можливістю одержати якомога більше з доступних ресурсів) та з її показниками, зокрема з показником відношення цінності виходів до цінності входів. Даний підхід, на наш погляд, є досить суперечливим, оскільки, по-перше, ефективність як економічну категорію та її показники слід розділяти, та, по-друге, пропонувані показники (відношення цінності виходів до цінності входів) носить суто суб'єктивний характер, оскільки під цінністю мається на увазі корисність, яка, крім іншого, не може бути виражена кількісно (в

усякому разі, ніхто не тільки не вивів показника міри корисності, але і не довів можливості її існування) [7].

Економісти неокласичної школи та школи неокласичного синтезу ототожнюють ефективність з оптимальністю і рівновагою [8], що, на наш погляд, є також не досить коректним з наступних міркувань.

Системний підхід пов'язує поняття оптимальності та оптимуму з метою економічної системи. З цих позицій оптимум економічної системи є максимально досяжним при наявних ресурсах значенням цільової функції системи, тобто відображає максимально можливе досягнення поставленої мети. Це дає підставу підтримати висловлену відомими популяризаторами теорії катастроф Т. Постоном і Й. Стюартом точку зору, згідно з якою оптимум системи не єдиний. Вони писали, що економістам давно слід відмовитися від таємничої гіпотези, що передбачає існування єдиного оптимуму, до якого всіх веде «невидима рука» і звернутися до множинного оптимуму, що має місце насправді. Можна сказати, що, скільки цілей у економічної системи, стільки у неї можливих оптимумів, і кожній меті відповідає свій оптимум. Важко погодитися також з тим, що оптимум надзвичайно важко досяжний: як і рівновага, він може бути лише короткою миттю, за якою знову слідує неоптимальність, породжена опором середовища [7].

У зарубіжній практиці широко використовується тотожна за сутністю і змістом ефективності економічна категорія продуктивності суспільного розвитку, суб'єктів економічної діяльності. Американський економіст Д. Сінк, визначає сутність цієї економічної категорії таким чином: «продуктивність – це відношення кількості продукції, виробленої даною системою за даний період часу, до кількості ресурсів, спожитих для створення чи виробництва цієї продукції за той же період» [9, с. 29]. Проте Д. Сінк досліджуючи проблеми управління ефективністю діяльності фірм, вивчає та узагальнює проблематику продуктивності не тільки як такої, але й її місце в більш загальній системі кількісних і якісних індикаторів економічного розвитку підприємства.

Узагальнюючи наведені міркування, можна зробити висновок про те, що під час формування єдиної концепції теорії ефективності, на наш погляд, слід дотримуватися визначального положення категорії «ефективність», а «результативність», «продуктивність» і «економічність» розглядати як основні її характеристики, оскільки кожна з них відбиває лише один бік багатоаспектного поняття «ефективність».

Опис категорії «ефективність» через результативність, дієвість, економічність, продуктивність або системи взаємоповнюючих критеріїв, має під собою методологічну основу, що достатньо обґрунтована Д. Сінком, який займає особливе місце серед вчених, що займалися

теорією ефективності. У його праці [9] наводиться системна концепція управління ефективністю, яку він ототожнює з результативністю. Д. Сінк не дає чіткого визначення результативності, проте, відзначає, що результативність характеризує і ефективність, і продуктивність, і прибутковість. За Д. Сінком результативність характеризується сукупністю кількісних та якісних індикаторів стану і динаміки розвитку фірми, до яких належать: дієвість (*effectiveness*); економічність (*efficiency*); продуктивність (*productivity*); прибутковість (*profitability*); якість (*quality*); якість трудового життя; (*quality of work life*); нововведення (*innovation*).

Слід зауважити, що застосування досягнень американської школи у вітчизняних дослідженнях ефективності ускладнено у зв'язку із розходженнями у визначенні результатів діяльності (*benefit* – вигоди, результат, користь) та їх вимірювання, визначенні витрат (*cost* – затрати, витрати, вартість) та їх обліку, складністю адекватного перекладу термінів.

Так, українському слову ефективність в англійській мові відповідають такі еквіваленти, як *effectiveness*, *efficiency* або *effectuality*, які у низці словників вважаються синонімами. Проте, у фінансовій літературі можна зустріти цілком певні трактування кожного з них, а саме [10]: *effectiveness* – здатність досягати поставлених цілей (незалежно від того, якою ціною це було зроблено); *efficiency* – оптимальне співвідношення витрачених ресурсів і отриманих результатів (незалежно від того, чи була досягнута поставлена мета чи ні); *effectuality* – поєднання *effectiveness* і *efficiency*.

Таким чином, українському слову «ефективність» в англійській мові відповідають відразу три поняття, кожне з яких має своє значення. Але і це ще не все: є ще один англійський термін, абсолютно не схожий за звучанням, але також перекладається українською мовою як ефективність. Це – термін *performance*, що позначає загальний стан організації, включаючи як фінансові, так і нефінансові параметри, що характеризують як досягнутий рівень розвитку, так і перспективи [10].

Зважаючи на різноманіття іноземних термінів, які використовуються для характеристики успішності діяльності підприємства, а також спираючись на попередні висновки щодо необхідності розмежування взаємодоповнюючих понять та категорій, на основі вивчення зарубіжних літературних джерел та словників [1-10] нами складений перелік основних термінів, які характеризують ефективність діяльності господарюючого суб'єкта (табл.).

Висновки. На наш погляд, основною визначальною характеристикою ефективності діяльності підприємства є результативність як су-

Таблиця – Терміни, що використовуються для характеристики ефективності діяльності

Термін	Походження	Тлумачення	Характеристика	Зміст
Результативність <i>performance</i>	лат. – <i>efficax</i> англ. – <i>effectiveness</i> укр. – результативний	Завershальний, що дає певний результат	Сукупність індикаторів стану і динаміки розвитку підприємства	1. Сукупність показників дієвості, продуктивності, економічності та прибутковості. 2. Співвідношення досягнутого результату та витрат, що відпо-відають даному результату
Дієвість <i>effectiveness</i>	лат. – <i>efficientia</i> англ. – <i>effectiveness</i> укр. – дієвий	Спроможний діяти, ак-тивний	Критерій резуль-тативності	1. Ступінь досягнення бажаного результату. 2. Співставлення кількості про-дукції фактично виробленої з кі-лькістю, яку необхідно виробити
Економічність <i>efficiency</i>	греч. – <i>oikonomikē</i> англ. – <i>economy</i> укр. – економічний	Вигідний в господарсь-кому відношенні, що дає змогу законо-мити	Критерій резуль-тативності	Співставлення кількості ресур-сів, що підлягають споживанню, з кількістю фактично спожитих ресурсів
Продуктивність <i>productivity</i>	лат. – <i>productivus</i> англ. – <i>productivity</i> укр. продуктивний	Плодотворний	Критерій резуль-тативності	Співставлення кількості продук-ції з кількістю витрат (ресурсів, спожитих для її виготовлення)
Прибутковість <i>profitability</i>	англ. – <i>profitability</i> укр. – прибутковий	Спроможний давати при-буток, вигідний, що дає ко-ристь	Критерій резуль-тативності	Співвідношення між всіма дохо-дами та всіма витратами

купність індикаторів стану і динаміки розвитку підприємства. При цьому, результативність відображає як ступінь відповідності результатів поставленим цілям (дієвість), так і витраченим при цьому ресурсам (економічність). Таким чином, «ефективність» є багатогранною та багатоплановою економічною категорією, яка синтезує в собі різні поняття та характеристики, що тісно взаємопов'язані, взаємообумовлені та взаємодіють.

Список літератури

1. Современный экономический словарь [Текст] / сост. : Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 495 с.
2. Кинг, У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика [Текст] : [пер. с англ.] / У. Кинг, Д. Клиланд ; общ. ред. Г. Б. Кочеткова. – М. : Прогресс, 1982. – 399 с.
3. Pennings, M. Toward a Workable Framework [Text] / J. M. Pennings, P. S. Goodman // Perspective on Organizational Effectiveness, 1977.
4. Роберт, Кемп. Бенчмаркинг: обзор опыта достижения делового совершенства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.benchmarkingclub.ru/kemp.html>>.
5. Толковый словарь русского языка [Текст] / сост. : С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 2006. – 944 с.
6. Drucker, P. F. The Practice of Management [Text] / P. F. Drucker. – New York, 1954. – P. 159–160.
7. Ерохина, Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://orel.rsl.ru/nettext/economic/erohina/index.html>>.
8. Макконнелл, К. Р. Экономикс: Краткий курс [Текст] : [пер. с англ.] / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М. : Инфра-М, 2008. – 462 с.
9. Синк, Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение [Текст] : [пер. с англ.] / Д.С. Синк. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.
10. Родионов, А. С. Эффективность и анализ эффективности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://crm.com.ua/index.php?lang_id=1&content_id=100>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© Н.Е. Аванесова, 2009.